

Sağlıklı Yaşam ve İnsan Hakları

Doç. Dr Ahmet SALTİK*

İnsan Haklarının temelinde yaşam hakkı yatar. Kuşkusuz bu hak onun ayrılmaz parçası olan **SAĞLIKLI yaşam hakkı** anlamındadır. Hekimlerin ve tüm sağlık çalışanlarının amacı insanların acılarını dindirmek ve sağlıklı uzun bir yaşam sağlamaktır. Tıbbın bu temel felsefesinin insanlı (hümaniter) olduğu kadar da ekonomizm boyutu vardır. İnsan en hapsiz yatırım olup, kendisinden beklenen ürettiği sağlamadan yitirilmesi büyük ekonomik kayıptır. Eğitilmiş ve sağlıklı insangüçlü ülkelerin en büyük zenginlik kaynağını oluşturmaktadır. Gerek insanlı, gerekse ekonomizm mantığıyla bakılsın; sağlık alanında yapılacak yatırımlar son derece üretken, verimli yatırımlar olmaktadır. Ancak, bu amaç yalnızca sağlık hizmetleri ile sağlanamaz. Beraberinde sağlıklı konut, yeterli ve dengeli beslenme, temiz bir çevre, çalışma, eğitim gibi olanakları da gerektirir. Yani sağlık çok etmenli bir sistemdir. Bu hakların elde edilmesi ise kuşkusuz demokratik bir toplum düzenini zorunlu kılar. Oysa ülkemiz bu anlamda batılı dostlarından oldukça geridir.

Bilindiği gibi SAĞLIK, yalnızca bedensel hastalık ya da sakatlıkların olmaması değil; aynı zamanda ruhsal sosyal yönlerden de tam bir iyilik durumudur. Bu tanım, Dünya Sağlık Örgütü'nün Anayasası'nda yer alan tanımdır. TC, bu Anayasayı, 1947 yılında 5062 sayılı yasa ile kabul etmiştir. Dolayısıyla, 1982 Anayasamızın 90. maddesi uyarınca bir iç yasa olmaktadır. O kadar ki, TBMM'ce usulüne uygun olarak onanmış uluslararası anlaşmalar yasa hükmünde olmaktan öte, bunların Anayasamıza aykırılığı ileri sürülerek Anayasal Yargıya (Anayasa Mahkemesine) gitme olanağı da yoktur. Yani bu sağlık tanımı, bizim de yasal tanımımız olmaktadır. Nitekim 224 yasılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Yasası da bu tanım yer almaktadır. Ek olarak TC İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne imza koşmuştur. Buna göre **sağlık, doğuştan kazanılmış bir insanlık hakkıdır** ve herkes eşit olarak devlet tarafından verilmelidir. 1978'de Alma Ata'da Dünya Sağlık Örgütü öncülüğünde toplanan Uluslararası Konferans'ta da sağlık hizmetleri bir kamu hizmeti olarak tanımlanmıştır. TC, bu Konferans Bildirgesine de imza koşmuştur.

O halde, devletin, uluslararası yüklenimlerinden kaynaklanan bir sorumluluğu vardır. Bunun gereklerini yerine getirmelidir. Nitekim 1982 Anayasası 56. maddesinde sağlık, çevre ve konut konularını düzenlemektedir. Neyleyelim ki bu madde devlete daha çok düzenleyici ve denetleyici bir işlev vermektedir. oysa 1961 anayasası bu yönden daha ileriye.

Sağlıklı yaşam olmaksızın hiç bir insan hakkından söz edilemez. Biz hekimlerin ise konusu insandır. Uğraşı alanı insanın ta kendisidir. Bu bakımdan, çok etmenli bir sistem olan sağlık olgusu karşısında hemen hiç bir öge tanımlanamaz ki insanı, onun haklarını ve dolayısıyla biz hekimleri ilgilendirmesin.. Öte yandan günümüz insanı örgütlü olmak durumundadır. Türk Tabipleri Birliği (TTB) bizlerin yasa ile kurulu meslek örgütüdür. 6023 sayılı yasa vardır ve kaynağını Anayasanın 135. maddesinden almaktadır. Kamu kurumu niteliğinde demokratik bir kitle örgütüdür. Organları seçimle işbaşına gelmektedir. Bu anlamda TTB'nin bir dernek gönüllü bir kuruluş, vakıf ya da bir lonca yapılanması olmadığı açıktır. Yasasında görevleri sayılmıştır. Hekimlere ve halka karşı görevleri vardır. Bu nedenlerle insan hakları konusuna duyarsız kalması olanağı yoktur.

Öte yandan, hekimliğin kendine özgü kural ve yasaları vardır. Bir hekimden "Bu adamı asacağız, bak bakalım sağlıklı mı, asabilirmiyiz?" veya "Bu adamı hücreye koyacağız.. rapor ver.." türünden istemlerde bulunulmamalı, bulunulamamalıdır... Bir hekim olarak bu tür işlevleri şiddetle reddediyorum. insan ve hekim olma onuruma bağdaştırıyorum. Nitekim bizim, hastalarımıza karşı görevlerimizi belirleyen dış hukuk kuralları da vardır. Merkezi Fransa/Volter'deki Dünya Hekimler Birliği, bu anlamda bir dizi bildiri yayınlamıştır. Bu Birlik, ulusal tıp birliklerinin bir federasyonudur ve uluslararası kamuoyunda etkin bir konumu vardır. İşte Tokyo Bildirgesi, Cenevre Bildirgesi, Lizbon Bildirgesi, Helsinki Bildirgesi, Hekimlik Ahlakı Uluslararası Yasalar.. örneklerdendir. Bunlar bağlayıcıdır! Hekim; değil işkenceye alet olmak ve katılmak; işkence v.b. insanlık dışı işlemlerin yapıldığı yerde bile durmayacaktır. Birlik, görevlerini yapmaları nedeniyle baskıya uğrayan hekim ve ailelerini koruyacağını da kararlılıkla vurgulamaktadır.

Bu arada, yeri gelmişken hemen belirtmek gerekir ki, bizim Tıbbi Deontoloji Tüzüğüümüz eski ve çağdışıdır. Mutlaka yenilenmelidir. Sözü edilen uluslararası kaynaklardan da yararlanılmalıdır. TTB'nin bir taslağı hazır. Bakanlar Kurulu'nun incelemesinden geçirilerek hızla yürürlüğe konulmalıdır. Adı "Tıp Meslek Ahlakı Tüzüğü" olarak düzeltilmelidir.

Yukarıda, sağlıklı yaşam hakkının elde edilebilmesi için ülkede demokratik düzenin gerekliliği

(*) Edirne - Kırklareli Tabip Odası Yönetim Kurulu üyesi

ifade edilmişti. Bunun da yolu, esas olarak ülkenin olağanüstü bozuk gelir dağılımını düzeltmekten geçmektedir. Ülkemizde, en yoksul % 20'lik halk kesimi yani en alttaki 12 milyon insan ulusal gelirin yalnızca % 4'ünü almaktadır. En kaymak kesim ise pastanın % 55'ine el koymaktadır. Bu korkunç bir uçurumdur. Aç insan buraya panel dinlemeye gelemesiz. İşsiz insan demokrasi ve insan hakları kavgası veremez. Devlet sosyal politikalar izleyerek bu üst gelir gruplarından alt katmanlara kaynak transferi yapmalıdır. İlgili kesimlerin de ulusal barış, refah adına buna rıza göstermeleri beklenir. Aksi halde, ülkede iç savaflara dek uzanabilecek ciddi tehlikeler kaçınılmazdır.

Devlet, Sağlık Hizmetlerinde Sosyalleştirmeyi ulusal sağlık politikası olarak benimsemeli ve **kamu gelirleri rejimini iyileştirerek daha çok vergi toplamalıdır**. Vergilendirilmeyen kesimlerden gereği gibi vergisini almalı ve Dünya Sağlık Örgütü'nün de önerdiği üzere sağlık hizmetlerine **ulusal bütçeden % 10 pay** ayırmalıdır. Bu düzenleme Anayasaya da konmalıdır. Sağlık hizmetleri tek elden entegre olarak yürütülürse, eldeki dar kaynaklar rasyonelce kullanılmış olur. Hükümetlerin halkın sağlığına verdiği değer, en somut biçimde, bu amaçla bütçesinden ayırdığı pay ile ölçülebilir. Ülkemizde sağlıklı yaşam hakkının önündeki asıl sıkıntı finansman darboğazıdır.

Son 10 yılda hekimlik mesleğinde çok ciddi maddi ve manevi erozyonlar yaşanmıştır. Özellikle pratisyen hekimler çok önemli statü yitiklerine uğramışlardır. İzlenen yanlış ve sağlıklı yaşam hakkını yadsıyan politikalar kimseye bir yarar sağlamayacaktır. Herkese parası kadar değil, gereksinim duyduğu ölçüde sağlık hizmeti verilmelidir. Günde 100 hasta bakmak zorunda bırakılan, bir hastasına 3 dakika bile zaman ayıramayan, nöbetleri ve fazla çalışması ücretlendirilmeyerek açık angaryaya tabi tutulan hekimler olmak istemiyoruz. Hastalarımızın kendilerinin hatta ölümlerinin hastanelerde rehin kalmasının ayıbını paylaşmak istemiyoruz. Yanlış siyasal tercihlerin gerçek sorumluları ortalarda yokken, halkımızla haksız yere karşı karşıya gelmeyi istemiyoruz. Bir motorlu araç sürücüsüne günde 9 saatten daha fazla araç kullanma izni verilmemesi; 36 saat görevde kalan **"yorgun hekim"** daha mı az tehlikelidir? Bunu hiç hesaba katıyor muyuz? Sağlık hizmetleri bir gün herkese, üstelik beklenmedik yer, zaman ve biçimde gerekebilir. Dolayısıyla niteliğini korumak ve geliştirmek herkesin kaygısı ve ödevi olmalıdır.

Sağlık çalışanlarının, işçi-memur gibi yapay ayrımlar bir yana bırakılarak sendikalaşmasından yanayız. Devlet ve özel işveren karşısında emeklerini sömürdenden korumanın yolunun, grevli toplu sözleşmeli sendikalar örgütten geçtiği çok açıktır. Evrensel Bildirge de 23. maddesinde çalışanlara sendikalar

örgütlenme hakkının tanınmasından söz etmektedir.

Sağlık hakkı, insan hakları arasında 2. kuşak haklardandır. İlk kuşak haklar bireysel temel hak ve özgürlükler ile siyasal hak ve özgürlüklerdir. 1215 Manga Carta'ya dek uzanan bir geçmişi vardır. Klasik haklardır. Gerçekleşmesi için devletin ve 3. kişilerin müdahale etmemesi kural olarak yeterlidir. Sağlık ve sosyo-ekonomik haklar ise tersine devletin belli edimlerde bulunmasını gerektirir. Günümüzde artık 3. kuşak insan hakları gündemdedir: Sağlıklı bir çevrede yaşamak, kendini ve hobilerini geliştirmek, kültürel varlıkların korunmasını istemek, barış içinde yaşamak ve kalkınmanın nimetlerinden hakça pay almak gibi. Bizler henüz insanımıza 1. kuşak hakları bile tam anlamıyla sağlayamadık. Sağlık düzeyi göstergelerimiz stigmatik (utanılacak) boyutlarda. Hızla, sıçrama ile insanımıza hak ettiği tüm insan haklarını tanımak zorundayız. Feodal kalıntılarımızı tasfiye etmek, tebaa devlet anlayışını aşmak zorundayız. 3. kuşak haklar düzenini yakalamak için uygarlık tarihini yeniden yazmak zorunda olduğumuz açıktır...

Eğitim olgusu, Evrensel Bildirge'nin 26. maddesinde temel insan haklarından biri olarak tanımlanmaktadır. YÖK, son 11 yıldır ülkemizde yüksek öğrenimin dününe, bugününe ve geleceğine ipotek koymuş antidemokratik bir kurumdur. Despot bir zihniyetle, kara bir bulut gibi ülkenin üzerine çökmüştür. Hemen yarın kaldırılmalıdır...

Eğitim süreçlerinde insan haklarına saygılı bireyler yetiştirmeye çaba göstermek yaşamsal bir önem taşımaktadır. Evrensel Bildirge de 26/2 maddesinde bu noktayı işlemektedir. Uluslararası siyasal örgütlenmenin en temel belgesi olan Birleşmiş Milletler Antlaşmasının 1. maddesi de benzer bir gönderme ile "Birleşmiş Milletlerin temel amaçlarından biri; ırk, cins, dil, din ayrımı gözetmeksizin herkes için insan haklarına ve temel özgürlüklere karşı saygıyı geliştirip özendirme konusunda uluslararası işbirliğini gerçekleştirmektir." demektedir. Tüm toplum kesimlerine insan hakları bilinci kazandırmak için örgün, yaygın ve sürekli eğitim verilmelidir. Belki de insan hakları alanında yapılabilecek en anlamlı hizmet bu olacaktır. Bu uzun süreçte siyasal iktidarlar, insan haklarına saygılı olmalarına ilişkin kararlılıklarını eylemli bir biçimde sürekli vurgulamalıdır. 12 Eylül hukuku zaman geçirmeden tasfiye edilmelidir. Bu dönemde yargı organlarımız, yorum ve kararlarında uluslararası kaynakları da gözetmelidirler.

İşkence konusuna özellikle değinmek gerekir. Söyleyecek söz bulmak güçtür. İşkence Türkiye'de ne acıdır ki kurumlaşmıştır. Bu bir rezalettir. En büyük insanlık ayıbıdır! Devlet, yurtdışına işkence eğitimi almak üzere adam yollamak yerine, işkence v.b. insanlık dışı işlemlerin kurbanlarını topluma

geri kazanmak için kullanılmalıdır dar kaynaklarını.. Örn. Danimarka'da olduğu gibi Rehabilitasyon Merkezi açmalıdır. Hatta 1 tane yetmez, birkaç tane açmalıdır.

Şunu da altını çizerek vurgulayalım ki; günümüz tıp teknolojisi ile, kimi **işkence uygulamalarının izleri aradan 10 yıl geçse de kanıtlanabilmektedir.**

Hücre hapsi bir diğer insan hakları çiğnemidir. (ihlalidir). Bu adeta bir "üst ceza"dır. Tıpta yalıtılmışlık (izolasyon) sendromu denilen ciddi ruhsal bozukluklara yol açabilmektedir. Zamanla apati, melankoli ve ciddi psikozlara dek uzanan tablolar gelişebilmektedir.

İdam cezaları aslında ceza değil; adeta devletin intikamıdır. Oysa insan Hakları Evrensel Bildirgesi, Devlet dahil hiç bir kişi ve kuruma insan haklarını yok etme özgürlüğü tanımamaktadır. Kısasa kısas mantığı uygarlık tarihinin derinliklerinde kalmıştır. Günümüz doktrini hümaniterdir. İdam, geri dönüşü olmayan bir uygulamadır. Kesinlikle kaldırılmalıdır. TC Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini onaylamış, fakat birkaç yıl ardından çıkarılan 6 Numaralı Ek Protokole imza koymamıştır. Bu Protokolün 1. maddesi "İdam cezası kaldırılmıştır." demektedir. TC bir an önce bu Protokolü imzalamalıdır.

Gerek işkence, gerek hücre hapsi, gerekse idam; kriminoloji bilimi bakımından onaylanabilecek cezalar olamazlar. Zira suçlar aslında toplumsal kökenlidir. Öyleyse toplum kendini de sorgulamalıdır. Bu noktadan kalkılarak, cezanın asıl amacının suça itilmiş insanları ıslah ederek topluma geri kazanmak olduğu gözden kaçırılmamalıdır. İşkence ve hücre hapsi uygulamaları ile insanlar bedensel, ruhsal ve sosyal bakımdan ciddi biçimde sakatlanmaktadır. Tüm öğeleriyle sağlığını yitiren bu insanların ellerinden sağlıklı ve insanca yaşam olanakları alınmış olmakta ve topluma geri kazanılmak şöyle dursun, yük edilmektedirler.

Fransız hukukçu Maurice Duverger, "her toplum kendi hukunu adeta biyolojik bir organizma gibi usare eder.." demektedir. Bu sosyobiyojik kurama göre; toplumumuz artık, sancılı da olsa kendi hukukunu salgılamaktadır. Geliniz bunları pozitif hukukumuza katınız. Önerilerimize kulak verip, onları normatif kılınız; hukuk kurallarına dönüştürünüz. 12 Eylül hukukunu tasfiye edelim, tardedelim. Hukuk alanında perestroikamızı hızla, çoşkuyla yaratalım. Bu yapılmadığı takdirde, dayatılan hukuka karşı insanların meşru direnme haklarının doğabileceğini göz ardı etmeyelim. Ciddi iç-savaşlara dek uzanabilecek toplumsal patlamalar insan haklarının zerresini ortalıkta bırakmayacaktır.

Tarih, toplumların haklarını er veya geç aldıklarının belgeselidir. Yaşamını halkımızın sağlıklı ya-

şam hakkı için savaşa aday olan rahmetli Hocamız Prof. Dr. Nusret Fişek'in de vurguladığı üzere ".. toplumsal gelişim aşamalarının daha sağlıklı aşılması isteniyorsa; halkın haklarının karşısında durmak yerine yanında yer almak hem bu süreçleri hızlandıracak hem de daha sancısız dönüşümleri sağlayacaktır..."

ABD'de Sağlık Krizi ve Alternatif Tartışmaları

Dr. Ata SOYER

ABD'de sağlık hizmetleri krizde. ABD'de refah devleti krizde. ABD'de "toplumsal barış" krizde. Mart'ın 21'i ile Nisan'ın 21'i arasında, USIA adlı teşkilatın davetlisi olarak bulunduğumuz ABD'ye ilişkin gözlemleri özetleyebilen üç temel nokta bunlar.

Bu süre zarfında sağlık hizmetleri konusunda izleyebildiğimiz yayınlar ve gözlemlerimizin yanı sıra, Amerikan Tabipler Birliği, Amerikan Hekimler ve Dişhekimleri Sendikası, Ulusal Sağlık Programı için Hekimler, İnsan Hakları İçin Hekimler yetkilileri, Johns Hopkins Üniversitesi Halk Sağlığı Öğretim Üyesi, Prof. Navarro ile de görüşme olanağı bulduk.

Türkiye'de sağlık hizmetlerindeki bunalıma çözüm olarak serbest piyasayı, sigortacılığı ve ABD'yi gösterenler açısından, son sözümüzü baştan söyleyerek gözlemlerimizi yazmaya başlayalım: Sağlık hizmetlerini serbest piyasa koşullarında, özel sigortacılık temelinde yürüten ABD'de sağlık alanı derin bir bunalım yaşamaktadır. Ve halkın en çok rahatsız ve tepkili olduğu konuların başında sağlık gelmektedir.

Bu kaniya nasıl vardık? Gerekçelerimizi birlikte gözden geçirelim:

Yaklaşık 37 milyon insan, sağlık sigortasından yoksun olmaları nedeniyle, sağlık hizmetlerinden yararlanamamaktadırlar!

Yoksul insanlar için gündeme getirilen Medicaid Sigortası, yoksulluk sınırı altında yaşayan Amerikalıların sadece % 37'sini kapsamaktadır (Bu oran 15 yıl önce, % 65'tir).

Medicare Sigortası ise, yaşlılar ve sakatların sağlık maliyetlerinin yarısından azını karşılayabilmektedir.

Yine bir saptama; 14 milyon insan, sağlık hizmetine ihtiyacı olduğunda buna ulaşmaktan yoksundur.